

Baltimaade iseseisvumise järel oli kõigi kolme riigi majandus suures osas seotud veel lagunenu Nõukogude Liidu turuga. Majanduse struktuurne reformimine oli algjärgus, kaubaeksporti arenenu riikidesse piiras vähene konkurentsivõime. Rahvusvaheliselt laenuturul ei olnud ei Balti riikidel ega nende finantsasutustel veel võimalik krediiti saada. 1945. aastal rahvusvahelise rahasüsteemi stabiilsuse tagamise ja maailmamajanduse kavu toetamise eesmärgil loodud Rahvusvaheline Valuutafond¹ tuli selles olukorras Baltimaadele appi. RVFi liikmeks võetud riikidele tagati vajalikud laenud, fondiga sõlmitud majandusprogrammid olid abiks seatud eesmärkide saavutamisel, märkimisväärne oli ka fondi poolt osutatud nõustamisabi. Rohkem kui aastakümne jooksul on Balti riikide suhted valuutafondiga muutunud ja täiustunud, kuid koostöö ise on endiselt aktuaalne.

TAGASIVAADE RAHVUSVAHELISE VALUUTAFONDI SUHETELE EESTI JA TEISTE BALTI RIIKIDEGA

Timo Kosenko

Eesti koostöö Rahvusvahelise Valuutafondiga (RVF) algas 1991. a septembris, varsti pärast kolme Balti riigi taasiseseisvumist². Esimene ametlik kontakt leidis aset Tallinnas, kus valuutafondi tollane asedirektor Richard Erb kohtus kolme Balti riigi delegatsioonidega. Sama aasta oktoobris kohtusid Eesti, Läti ja Leedu peaministrid Washingtonis RVFi tegevdirektoriga ning palusid fondilt abi toimetulekuks keerulises majandusolukorras. Juba novembris külastasid tutvumissioonid kõiki kolme riiki. 1992. a algul järgnesid neile missioonid, mille liikmed hindasid Baltimaade sobivust fondi liikmeks saamiseks. Veidi pärast seda visiiti võetigi Balti riigid RVFi täieõiguslikeks liikmeiks. Praeguseks on fondi koostöö nii Eesti, Läti kui Leeduga jõudnud faasi, kus tegevus piirdub peamiselt seire ja tehnilise abiga ning laenuprogrammidest on loobutud.

Tagasivaatena rohkem kui 10 aastat kestnud sidemeile Rahvusvahelise Valuutafondi ja Balti riikide vahel avaldasid Adalbert Knöbl (RVFi Balti divisjoni direktor aastail 1991–1995 ning fondi esindaja Eestis ja Lätis aastail 1999–2003) ja Richard Haas (RVFi Balti divisjoni direktor alates 2002. aastast) 2003. aasta lõpus valuutafondi arvamuse koostööst Eesti, Läti ja Leeduga³. Selles hinnatakse kõrgelt kõigi kolme Balti riigi tegevust ja saavutusi. Järgnevalt vaatamegi nimetatud hinnangule tuginedes põgusalt kahepoolsete suhete arengut RVFiga alates 90. aastate algusest kuni käesoleva ajani.

¹ Vt ka *IMF at a Glance*, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/glance.htm>

² Leedu Vabariik kuulutas end uuesti iseseisvaks 11. märtsil 1990, Läti Vabariik 21. märtsil 1991 ja Eesti Vabariik 20. augustil 1991.

³ Knöbl, A.; Haas, R. *IMF and the Baltics: A Decade of Cooperation*. IMF Working Paper (WP/03/241), <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03241.pdf>

■ Esmase stabiliseerumise saavutamine ■ oli raske ülesanne

Majanduse esmase stabiliseerumise perioodil (aastail 1992–1993) oli peamine ülesanne töötada välja sobiv majanduspoliitika, mis aidanuks üle saada Nõukogude Liidu lagunemisele järgnenud majanduslikust šokist. Eesmärgiks oli tagada majanduse kiire stabiliseerumine ning panna alus üleminekuks turumajandusele ja lõimumisele Lääne-Euroopaga. Majanduspoliitika peamised elemendid olid inflatsiooni alandamisele suunatud range eelarve- ja rahapoliitika. Tähtsal kohal olid struktuursed meetmed, mis olid hädavajalikud turumajanduse institutsioonide loomiseks ja majanduslike stiimulite struktuuri ratsionaliseerimiseks.

1992. aastal asusid kõigi kolme Balti riigi pealinnades tööle valuutafondi esindajad, kes osalesid edaspidi aktiivselt majanduspoliitilises diskussioonis. Samal aastal alustati ka läbirääkimisi finantseerimise üle. RVFi poolt loodud rahastamisvõimalusi rakendasid kõik kolm riiki. Eesti kasutas seejuures nii traditsioonilist SBA⁴ laenu kui ka spetsiaalselt üleminekuriikide vajadusi arvestades majanduse struktuuri ümberkujundamiseks loodud STF⁵ krediidiini.

Olulisim rahapoliitiline samm oli oma valuuta kasutuselevõtmine. Eesti oli esimene riik, kes lahkus rublatsoonist⁶. See toimus 1992. a juunis, kui viidi läbi rahareform ning võeti kasutusele Eesti kroon ja valuutakomitee süsteem. Alguses olid valuutafondi töötajad Balti riikides oma raha kiire kasutuselevõtu suhtes üsna skeptilised, rõhutades, et enne rahareformi läbiviimist peab olema rakendatud sobiv majanduspoliitika. Fondi esindajad soovitasid Eestil oodata vähemalt paar kuud – kuni laenulepingud on sõlmitud. Kui Eesti võimud jäid siiski endale kindlaks, asus Rahvusvaheline Valuutafond ka omalt poolt rahareformi ja krooni edukat kasutuselevõtmist toetama. Fond väljendas oma täielikku toetust muuhulgas ka krooni kasutuselevõtu puhul avaldatud ühises pressiteates⁷. Lisaks rahapoliitikale olid olulisel kohal fiskaalne konsolideerimine, maksupoliitika ning struktuursed reformid, peamiselt hindade ja kaubanduse liberaliseerimisel. Uus majanduspoliitika osutus edukaks, hinnatõus õnnestus kontrolli alla saada ning majanduse varasem langus asendus kasvuga.

Võib öelda, et esimestel aastatel saavutatud suhteline edu pani tugeva aluse valuutafondi jätkuvale tihedale koostööle nii Eestiga kui ka teiste Balti riikidega. Esiolgu kogemused näitasid, et on äärmiselt oluline tagada võimude veendumus selles, et majanduspoliitilised sammud, mida fond soovib, on õiged. See aitab tagada vajalike meetmete eduka rakendamise.

⁴ *Stand-by Agreement* on Rahvusvahelise Valuutafondi põhiline laenuvõimalus, mida võib kasutada maksebilansi ükskõik millise lühiajalise probleemi korral. Leping sõlmitakse tavaliselt 12–18 kuuks. Võla tagasimaksmine toimub maksimaalselt 3–5 aasta jooksul.

⁵ *Structural Transformation Facility*.

⁶ Läti alustas üleminekut latile 5. märtsil 1993, Leedus võeti liit kasutusele 1993. a suvel.

⁷ Vt ka Knöbl, A.; Sutt, A. ja Zavoico, B. Eesti valuutakomitee süsteem, selle kasutuselevõtt ja roll varase edu saavutamisel Eesti üleminekul turumajandusele. Rahvusvahelise Valuutafondi Toimetiste numbrilise mitteametlik tõlge eesti keelde, Eesti Pank, 2002. Originaal: *The Estonian Currency Board: Its Introduction and Role in the Early Success of Estonia's Transition to a Market Economy*. IMF Working Paper (WP/02/96) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2002/wp0296.pdf>

■ Stabiliseerumisele järgnes majanduskasvu ■ kindlustamine

Pärast majanduse esmast stabiliseerumist järgnes majanduse taastumise ja majanduskasvu kindlustamise faas, mis hõlmas aastaid 1994–1998. Sel ajal pani Rahvusvaheline Valuutafond oma koostöös Balti riikidega varasemast suuremat rõhku struktuurireformidele, et rajada alus stabiilsele majanduskasvule.

Sel perioodil oli peamiseks koostöövaldkonnaks koos ametivõimudega sobiva majanduspoliitika väljatöötamine, mille alusel koostati teatud perioodi hõlmavad majanduspoliitilised programmid⁸. Valuutafondiga sõlmitud laenulepingutega kaasnenud valitsuse ja Eesti Panga majandusprogrammides olid kõige konkreetsemalt formuleeritud taasiseseisvunud Eesti majanduspoliitilised sihid ja vahendid seatud eesmärkide saavutamiseks. RVFi missioonid külastasid Eestit kord kvartalis, algul osaleti järjekordse programmi formuleerimisel, seejärel selle täitmise jälgimisel ja toetamisel. Omapoolse heakskiidu andis programmidele fondi direktorite nõukogu. Sel perioodil suurenes ka RVFi kohapealsete esindajate roll jooksval nõustamisel.

Üha suurema kaaluga koostöövaldkonnaks muutus tehniline abi osutamine, mis panganduskriisidejärgses keskkonnas keskendus peamiselt pangandus- ja kogu finantssektori reformile ning järelevalve tugevdamisele. Samuti olid tähelepanu all fiskaal- ja maksuküsimused ning statistikaalase suutlikkuse tõstmine. Lisaks missioonidele kaasati RVFi eksperte keskpanga ja ministeeriumide töösse. Teiseks oluliseks tehnilise abi valdkonnaks oli valuutafondi poolt korraldatud koolitus, mis aitas kaasa tarviliku hulga turumajanduse vallas pädevate ametnike ettevalmistamisele.

Finantseerimise poolel toimus sel perioodil kooskõlas majanduse üldise tugevnemisega üleminek tugilaenulepingutele⁹, mille puhul riigil on küll võimalik laenu kasutada, kuid valitsus võtab kohustuse seda normaalsetes oludes mitte teha (vt tabel 1).

Tabel 1. RVFi laenulepingud Eestiga

Laenu liik	Sõlmimise kuupäev	Maht (mln SDR) ¹	Kasutatud (mln SDR)
SBA*	16.09.1992	27,9	27,9
STF**	27.10.1993	11,6	11,6
SBA	27.10.1993	11,6	11,6
SBA	09.01.1995	11,6	11,6
SBA	11.04.1995	14,0	-
SBA	29.07.1996	14,0	-
SBA	17.12.1997	16,1	-
SBA	01.03.2000	29,3	-

¹ SDR on valuutakorv, mille koosseisus on USA dollar, euro, Jaapani jeen ja Inglise nael,

1 SDR = 1,50844 USD (13.02.2004 seisuga)

* *Stand-by Agreement*

** *Structural Transformation Facility*

⁸ *Memoranda of Economic Policies (MEP).*

⁹ *Precautionary Stand-by Agreement.*

■ Vene kriis mõjutas kõiki Balti riike ■

1998. aastal puhkenud Vene kriis avaldas Balti riikidele küllaltki ulatuslikku mõju, sest vähenenud kaubaeksport itta tingis languse kogu majanduses. Eesti majanduskasvu tempo oli juba varem – pärast aktsiaturu järsku langust ja ülekuumenemisele järgnenud rahapoliitika kitsendamist – hakanud aeglustuma.

Kõik Balti riigid reageerisid kriisile fiskaalpoliitika lõdvendamisega. Kuna eelarve puudujääk muutus seetõttu suuremaks kui Rahvusvaheline Valuutafond olnuks nõus aktsepteerima, siis lasti kehtivail laenulepinguil aeguda ning läbirääkimised uue majandusprogrammi üle algasid taas alles 1999. a lõpus. Uued tugilaenulepingud sõlmiti 2000. a alguses, pärast seda, kui eelarve olukord oli uuesti kontrolli alla saadud.

■ Euroopa Liidu mõju tugevnes ■

Vene kriisi järelmõjudest taastumine toimus Eestis suhteliselt kiiresti. Tõenduseks heast konkurentsivõimest oli see, et osa kaubaeksportidist suunati nüüd lääneturgudele. Lõimumine Lääne-Euroopaga süvenes nii Eestis, Lätis kui Leedus. Üha enam keskenduti ettevalmistustele liitumiseks Euroopa Liiduga. Ühinemisläbirääkimised kujunesid valitsuste prioriteediks. Liitumisväljavaade andis täiendava tugeva tõuke struktuurireformide jätkamiseks, eriti Lätis ja Leedus. Tehnilise abi ja muu koostöö vallas suurenes samuti ELi osa.

Ülalmainitud arengu tulemusel jõudsid Rahvusvahelise Valuutafondi ja Balti riikide suhted uude faasi. Konsultatsioonide raskuskese nihkus rohkem selliste spetsiifilisemate küsimuste analüüsile, nagu läbipaistvus, eelarve tasakaal keskpikal perioodil, konkurentsivõime ja Balti riikide finantsturgude analüüs. Lühidalt öeldes oli temaatika selline, mis oli ametivõimudele abiks ka diskussioonides Euroopa Liiduga.

■ Suhted valuutafondiga on jõudnud uuele tasemele ■

Samal ajal liikusid Balti riigid suhetes Rahvusvahelise Valuutafondiga senistelt konkreetsetelt programmidelt seirepõhise koostöö juurde. Esimesena loobus RVFi laenuprogrammist Eesti, kui 2001. a augustis lõppes viimane tugilaenu kokkulepe fondiga. Uut samalaadset majandusprogrammiga seotud laenukokkulepet valuutafondiga ei ole pärast seda enam koostatud, sest puudus vajadus niisugust tüüpi täiendava tagatise järele. Läti loobus RVFi majandusprogrammidest 2002. a detsembris ja Leedu 2003. a märtsis. Suhete jõudmist küpsemasse faasi näitab muu hulgas ka valuutafondi otsus pärast 2003. a jaanuari uut kohapealset esindajat Eestisse ja Lätisse enam mitte määrata.

Praegu jätkub majanduspoliitiline koostöö Eesti ja valuutafondi vahel peamiselt kord aastas toimuvate majanduspoliitiliste konsultatsioonide (nn artikkel IV konsultatsioonid)

vormis¹⁰. Aeg-ajalt korraldatakse ka täiendavaid visiite ja Eesti ettepanekul tehnilise abi missioone.

Tagasi vaadates võib öelda, et Rahvusvahelise Valuutafondi finantsabi puhul Balti riikidele polnud määrav mitte selle maht (rahaline abi oli pigem väike), vaid eelkõige positiivne algtõuge ja riikidele ligipääsu avamine kapitalivoogudele. Fondi olulisimaks panuseks olid aga majanduspoliitilised nõuanded ja tehniline abi. Erinevalt mitmetest muudest üleminekumajandusega riikidest võtsid Baltimaad RVFi nõuandeid äärmiselt tõsiselt, osalesid aktiivselt majandusprogrammide väljatöötamisel ja viisid need ka täiel määral ellu. See tagaski kokkuvõttes edu.

¹⁰ Vt ka "Rahvusvaheline Valuutafond lõpetas 2003. aasta konsultatsioonid Eestiga", Kroon & Majandus nr 4, 2003, lk 78–87.